

О ПРИОРИТЕТНЫХ НАПРАВЛЕНИЯХ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Мамалуй А. А.

Посвящено проблеме обеспечения экономической безопасности государства, важности определения приоритетных направлений преодоления существующих угроз для безопасного социально-экономического развития в условиях необходимости внедрения экономических реформ, модернизации всей экономической системы страны.

Ключевые слова: *экономическая безопасность государства, угрозы экономической безопасности государства, направления обеспечения экономической безопасности государства, экономическая реформа.*

ABOUT PRIORITY DIRECTIONS PROVIDING ECONOMIC SAFETY STATE

Mamaluy O. O.

Work is devoted to problem providing economic safety state, importance determination priority directions overcoming existent threats for safe socio-economic development in conditions necessity introduction economic reforms, modernization all economic system country.

Key words: *economic safety state, threat economic safety state, direction providing economic safety state, economic reform.*

УДК. 338.351.863.1.(478)

БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

*В. Є. Духов, кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний університет внутрішніх справ*

Проаналізовано місце і роль держави в організації власної економічної безпеки та економічної безпеки країни в цілому. У зв'язку з цим розглянуто особливості об'єкта та предмета економічного захисту держави, а також стану економічної безпеки на сучасному етапі розвитку України.

Ключові слова: *економічна безпека, об'єкт економічної безпеки, предмет економічної безпеки, система економічної безпеки, інституційна структура економічної безпеки країни.*

Постановка проблеми. Стан економічної безпеки держави в Україні перебуває на низькому рівні внаслідок від'ємного розвитку чинників політико-економічного, власне економічного та соціально-економічного характеру. Все це спонукає науковців до активізації досліджень проблем економічної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Треба визначити роботи В. Мунтіяна, Г. Пастернак-Таранущенко, колектива авторів за керівництвом Л. Шевченко та ін. При цьому економічна безпека держави, як правило, ототожнюється з економічною безпекою країни, немає чіткого визначення об'єкта, предмета економічної безпеки держави [1, с. 9–11; 2, с. 29; 3, с. 11].

Формулювання цілей. Розглянемо сутність визначених категорій і як наслідок місце та роль держави в організації власної безпеки та економічної безпеки країни.

Виклад основного матеріалу. Зовнішньою причиною ототожнювання економічної безпеки держави з економічною безпекою країни, на наш погляд, є залишок радянського менталітету. Адже у тому суспільстві і формальне законодавство, і громадський менталітет давали можливість говорити, що «держава — це ми», і з певністю можна було ототожнювати безпеку держави, країни та окремих її суб'єктів. Хоча Україна оголосила себе формальною правонаступницею Української радянської соціалістичної республіки, між безпекою людини, підприємця, країни та безпекою держави не можна поставити знак рівності.

В сучасній Україні ситуація є цілком іншою. Сьогодні держава не поспішає захищати окремих громадян, приватних суб'єктів підприємництва, про що свідчать масові порушення майнових та інших економічних прав громадян, існування і безкарна діяльність більш 30 рейдерських угруповань проти приватних підприємців [4].

З другого боку, історія сучасної України, історія наших сусідів та інших країн світу свідчить про те, що економічна безпека держави та економічна безпека країни зовсім не одне й те саме. Історія наочно демонструє, що загибель держави не завжди означає загибель країни. Протягом минулих дев'яноста років на теренах України існували декілька держав. В останню історичну мить на зміну Українській радянській соціалістичній республіці прийшла держава Україна.

Головною причиною ототожнення економічної безпеки держави і країни є недостатня обґрунтованість визначення *об'єкта, предмета та сутності* економічної безпеки держави. Часто-густо об'єктом економічної безпеки держави визначаються «національні економічні інтереси», які пов'язуються з головними центрами політичного та економічного впливу [2, с. 17; 3, с. 11]. Що це за інтереси — невідомо, як їх пов'язати з конкретними інтересами суб'єктів демократичної республіки, коли за словами відомого поета, одні

одержують бублик, а інші — дірку від бублика, що для України є дуже актуальним? Однак, аби визначати об'єктом економічної безпеки держави усі матеріальні цінності на території країни та елементи суспільної свідомості, треба обґрунтувати причинно-логічний зв'язок між «речовими» та «неречовими» елементами і державою.

Місце і роль держави в системі національної економічної безпеки визначаються: по-перше, економічними потребами та інтересами держави, а по-друге — об'єктом економічної безпеки держави, її сутністю та предметом.

Як відомо, Адам Сміт теорією «невидимої руки» жорстко поєднав усі економічні потреби та інтереси з приватними власниками і тим самим викреслив державні економічні потреби та інтереси із сукупності суспільних цінностей, визначивши державі роль «нічного сторожа». Приблизно через сто років Ф. Херман, А. Шеффле та К. Менгер дійшли висновку про те, що крім приватних економічних потреб та інтересів у суспільства існує також автономний інтерес сукупності людей. Але далі світова економічна думка, як і А. Сміт, проблему економічних потреб та інтересів пов'язувала з їх носіями. Такі економісти, як Х. Йехт, Р. Мастрейв, Е. Закс, Ф. Кухель, П. Самуельсон, Б. Селігмен та ін., стверджували, що носієм окремих економічних потреб та інтересів, навіть спільних, не може бути та чи інша суспільна структура, крім індивідуальної особи. Таким чином, державні економічні потреби та інтереси вони знов виключали із сукупності елементів економічної системи суспільства. Урешті-решт світова економічна думка в особі А. Вагнера, де Віті та Е. Ліндаля довела, що діяльність держави спрямована на задоволення колективних потреб у громадських благах. На сьогодні чітко визначилось теоретичне положення, згідно з яким у сучасній економічній моделі суспільства держава не тільки персоніфікується як суб'єкт економічних відносин, а й переслідує власні економічні інтереси [5, с. 105–115].

Ці економічні інтереси пов'язані з автономними потребами суспільства, які аж ніяк не виявляються у потребах та інтересах окремих індивідів. Першим і найбільш важливим об'єктом економічних інтересів держави є система і механізм дії економічних відносин у країні. Держава як організатор економічного життя країни створює економічні механізми використання економічних законів та категорій у господарському житті суспільства. Сукупність економічних механізмів з об'єктивними економічними законами та категоріями є важливим елементом того, що ми називаємо економічною системою. Система економічних відносин і механізмів є ефективною в той час, коли в ній комфортно почувається кожен суб'єкт економічної діяльності, а не тільки представники «центрів політичного та економічного впливу». Якщо представники визначених «центрів впливу» доводять до антагонізму економічні спори між ними та широкими верствами населення, останні виходять на вулиці та майдани з усіма негативними наслідками для економічної і політичної безпеки держави.

Отже, можна негативно ставитися до марксистсько-ленінського положення про співвідношення базису та надбудови суспільства, але історія підтверджує, що держава існує до того часу, доки існує її політико-економічний фундамент, тобто система економічних відносин і механізмів їх реалізації. Колишні мешканці соціалістичних країн, які наочно бачили зміну економічної системи з соціалістичної на капіталістичну, дуже добре розуміють перетворення і сутності, форми держави. Відтак очевидно, якщо держава бажає зберегти власну сутність, вона повинна в першу чергу захищати систему економічних відносин і механізмів. *Це і є першою складовою об'єкта* її економічної безпеки.

Якщо держава має *власність*, необхідну для задоволення власних потреб, то ця власність *є другою складовою об'єкта* економічної безпеки держави. Цей чинник не враховується нині при формуванні системи економічної безпеки держави в Україні. У процесі переходу до ринкової, капіталістичної економіки в Україні формування приватної власності сучасних фінансово-олігархічних угруповань протягом двох десятиліть відбувалося за рахунок не накопичення капіталу від власної підприємницької діяльності, а головним чином привласнення того, що належало народові колишньої УРСР.

Сьогодні про власність як про об'єкт економічної безпеки держави не прийнято говорити з декількох причин. Передусім тому, що державна власність протягом усього існування незалежної України була об'єктом її шахрайського відчуження від народу купкою спритних ділків, чиновників і політиків. Відомо, що закон про приватизацію державного майна передбачав реалізацію принципу забезпечення соціальної захищеності та рівності прав участі громадян України у процесі приватизації [6, ст. 2]. Яким же чином лєвова частка колишньої державної власності опинилася в руках лише 5 % громадян України? [7]. Отже, рівність приватизації обмежилася тільки видаванням приватизаційних сертифікатів, але не привласненням майна. Тепер залишки державної власності на землю, а також у сфері енергетики, машинобудування все ще виявляються ласими шматками для новоявлених олігархів. Як же за цих умов говорити про державну власність як об'єкт економічної безпеки держави? Тому йдеться про будь-які загальнонародні інтереси або фізичні та моральні цінності як об'єкти економічної безпеки держави у масштабі «країна — сфера зовнішньоекономічних інтересів».

Держава для забезпечення таких інтересів народу України, як національна оборона, гарантії медичного обслуговування населення, гарантії освіти, культури, науки, повинна мати не тільки фінансові, а й матеріальні ресурси. Унаслідок передання у режимі «прихватазації» до приватної власності об'єктів, необхідних для виконання державою власних зобов'язань, ми бачимо, як сьогодні приватні структури відключають енергозабезпечення військових частин, що перебувають на бойовому чергуванні, лікарень під час

проведення хірургічних операції, шкіл під час навчання дітей, як викидаються на вулицю мешканці гуртожитків тощо.

Повертаючись до визначення об'єкта економічної безпеки держави, слід урахувати такі особливості місця і ролі держави в суспільному та економічному житті країни:

– в умовах ринково трансформованого суспільства держава є організатором його економічного і суспільного життя, але не підміняє собою ні те, ні інше;

– організуючі економічне життя суспільства, держава формує систему економічних механізмів, які визначають умови господарювання усім суб'єктам економічної життєдіяльності;

– коли руйнується система економічних механізмів, сформована державою для суб'єктів економічної діяльності країни, руйнується і сама держава, їх місце посідає нова модель економічних механізмів і держави. Система економічних відносин і механізмів стає першою складовою частиною об'єкта економічної безпеки держави;

– для забезпечення загальних інтересів і потреб усіх суб'єктів економічної діяльності країни, які не можуть бути зведені до інтересів окремих груп, держава повинна мати власні матеріальні і нематеріальні ресурси. Тому державна власність мусить бути другою складовою частиною об'єкта економічної безпеки держави.

Отже, **об'єктом економічної безпеки держави є система економічних відносин і державне майно**. Визначення об'єкта економічної безпеки держави послугує підставою для окреслення її предмета та сутності.

На наш погляд, сутність економічної безпеки не має чіткого визначення у тому разі, коли не має чіткого визначення предмета економічної безпеки. Більшість авторів узагалі обходять проблему предмета економічної безпеки. Іноді предмет державної діяльності у сфері економічної безпеки обмежується визначенням і моніторингом несприятливих чинників і формуванням економічної політики та інституціональних перетворень [2, с.19].

Унаслідок нечіткого розуміння предмета, сутність економічної безпеки держави набуває розпливчастого визначення як «сукупність економічних, соціальних, демографічних, екологічних, технологічних, науково-інформаційних відносин» [3, с. 11]. Подібний широкий підхід дають й інші автори [8, с.123–128]. Також широке тлумачення змісту наукових досліджень економічної безпеки держави є у паспорті її наукової спеціальності [9]. У такий спосіб теорія економічної безпеки підноситься до рівня «науки наук», як то було з марксистсько-ленінською теорією у системі наук комуністичних країн.

Іноді економічну безпеку намагаються показати як чинник, що визначає ефективність економічного розвитку, його стійкість. У теоретичному аспекті головне завдання економічної безпеки пов'язується із забезпеченням еконо-

мічного розвитку країни. А як же бути з державним менеджментом, якщо йдеться про державні проблеми, або з менеджментом організації? Як бути з іншими функціональними та галузевими технологічними науками та галузями державного менеджменту? Історії відомі випадки, коли держави з стійким розвитком ставали жертвами небезпек із зовнішнього середовища.

У практичному плані реалізація наведених тез призводить до того, що менеджмент економічної безпеки, яка в державній системі стоїть ближче до силових структур, намагається керувати усіма іншими її організаційними структурами. От як, наприклад, бачив деякі головні завдання Служби зовнішньої розвідки України (СЗР України), її керівник М. Г. Маломуж: завданням СЗР, на його думку, є «формування сприятливої політико-економічної та воєнно-політичної ситуації довкола України; зміцнення міжнародно-правових засад миру та безпеки у регіоні та світі; розвиток правової бази співробітництва України з державами світу та міжнародними організаціями, економічних, торговельно-фінансових, науково-технічних відносин із країнами світу та міжнародними організаціями; утвердження поглядів та ідей, що зміцнюють міжнародний мир та безпеку...» [10]. А ви, шановний читач, вважали, що це завдання вищих інститутів влади: Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, врешті-решт Міністерства закордонних справ України? Що це означає на практиці відоме народам усіх тоталітарних систем. Практика комерційних підприємств, банків сьогодні також свідчить про те, що керівники приватних служб безпеки намагаються контролювати менеджерів не тільки з проблем безпеки.

У найбільш загальному сенсі **предметом економічної безпеки держави є керування економічними ризиками** [8, с.123]. За цим абстрактним визначенням розуміється управління ризиками, що пов'язані з такими діями, як: виявлення джерел загроз і небезпек для об'єкта захисту держави; їх ідентифікація і моніторинг; формування моделей захисту, нормативно-правової бази, організаційних структур; здійснення функцій економічного захисту; контроль та корегування. Це коло заходів з предмета економічної безпеки взагалі, у тому числі держави, визначає її функції та сутність економічної безпеки. Отже, **сутність економічної безпеки** держави полягає не в оцінюванні ефективності економічних, правових, технологічних та інших наук і підрозділів системи господарювання, а **в організаційно-економічних заходах протидії чинникам, що перешкоджають реалізації місії держави.**

Врешті-решт економічна безпека визначається станом і здатністю суб'єкта/об'єкта господарювання протистояти несприятливим чинникам, що його оточують. Зрозуміло також, що усі ці визначення необхідно пов'язувати з тією місією, яку виконує суб'єкт господарювання у більш складній системі, часткою якої він і є. Якщо йдеться про державу, то вона не тільки захищає власні економічні об'єкти, а й організує систему економічної безпеки країни. Остання

має складні функціональні, організаційні та інституційні структури. Функціональні структури визначаються необхідністю реалізації визначених предметом безпеки функцій (економічна і ділова розвідка, планування та розроблення моделей захисту, їх реалізація за окремими напрямками). В організаційному аспекті система економічної безпеки будь-якого інституційного рівня формується з трьох складових: служб безпеки, ринку послуг безпеки та функціональних обов'язків найманих працівників об'єктів захисту. В інституційному плані система економічної безпеки країни складається з підсистем економічної безпеки держави, регіону, юридичної особи (фірми, підприємства, господарюючі організації), фізичної особи (домогосподарства).

Обмежений обсяг даної роботи не дає можливості докладно проаналізувати стан розвитку і ефективність функціонування усіх складових економічної безпеки країни за визначеними напрямками. У найбільш загальному вигляді домінуюча роль належить державі. Це пов'язано з тою роллю, яку держава відіграє в організації суспільного життя країни, і з тим, що частину функцій захисту приватних суб'єктів економічних відносин влада бере на себе. Але тут виникає запитання: як тягар економічного захисту повинен розподілятися між державою та регіонами і приватними суб'єктами господарювання?

Якщо розглядати нормативно-правову базу з точки зору економічного захисту, слід зауважити, що в Україні держава не надає суб'єктам економічної діяльності прав на власний захист, а тільки забезпечує захист прав цих суб'єктів. Відомо, що у тих випадках, коли жертви рейдерських захоплень після судових процесів одержали свою власність, це були жалюгідні рештки майна та бізнесу. Реальна можливість захищатися повинна підкріплюватися відповідними державними нормативними актами. Наприклад, до цього часу немає закону про приватні служби безпеки, не відрегульовано діяльність чисельних працівників цих служб (а близько трьох чвертей загальної власності є приватною). Приватні служби безпеки не наділені навіть обмеженими правами оперативно-розшукової діяльності, немає закону про комерційну таємницю та ін. Щодо регіону як суб'єкта економічної безпеки (Закон України «Про основи національної безпеки України» визначив його суб'єктом національної безпеки), то тут ситуація ще гірша: немає правового визначення регіону, немає організаційних структур безпеки, немає власної нормативно-правової бази.

Держава взяла на себе основний тягар економічного захисту країни, але несе його кепсько. Про це свідчить безкарність порушень права власності (рейдерство), технологій виробництва, інвестиційної діяльності, безпеки праці, захисту довкілля, продовольчої та енергетичної безпеки тощо. Якщо йдеться про захист права власності, то ми вже звертали увагу на те, що на другому етапі приватизації державне майно було передано у приватні руки за безцінь. Тепер, коли у держави залишилося 13 % власності [11], починається її позаправовий перерозподіл. В Україні сьогодні 70 % поглинає про-

ходять на протиправній (рейдерській) основі. Держава не в змозі зупинити цей процес, лідерами якого є такі угруповання, як «Приват», «Фінанси і кредит» та «Альфа група» [12].

Яскравим свідченням нездатності держави захистити себе є розвиток неофіційної економіки і криміналізації державної влади. Нині в цьому секторі реальної економіки, як і десять років тому, перебуває близько трьох п'ятих економічного потенціалу, а Україна посідає чільне місце серед найбільш криміналізованих країн світу. От, наприклад, як державна влада бореться з відмиванням доходів, одержаних протиправним шляхом: у 2008 р. Держфінмоніторинг підготував та надіслав до правоохоронних органів 1036 матеріалів стосовно фінансових операцій пов'язаних з відмиванням злочинних доходів та фінансуванням тероризму. Правоохоронні органи порушили 326 кримінальних справ, а судові інстанції винесли тільки 77 обвинувачувальних вироків [13]. Таким чином, ефективність боротьби з відмиванням грошей становить 7,5 %.

Волаючи факти інвестиційної, енергетичної, продовольчої, екологічної та інших форм небезпек вже нікого не дивують, а державні органи влади намагаються робити вигляд, що все гаразд. Недарма Президент України нещодавно (під час протестів підприємців стосовно Податкового кодексу) порадив Прем'єр-міністрові не співати народові пісні, а казати правду, ту, що він каже Президентові.

Висновки. Для підвищення ефективності економічної безпеки країни держава повинна передусім удосконалити її нормативно-правову базу.

Нормативно-правова база економічної безпеки країни має чітко віддзеркалювати інституційні, функціональні та організаційні права захисту суб'єктів господарювання.

У межах удосконалення нормативно-правової бази, перш за все, необхідно прийняти закони про приватні служби безпеки, про захист комерційної таємниці, тощо. В жодному разі не слід приймати закон про зброю у відриві від закону про приватні служби безпеки.

Матеріальний і фінансовий тягар економічного захисту країни повинен відповідно розподілятися між суб'єктами безпеки: державою, регіоном, юридичною та фізичною особами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мунтіян, В. І. Економічна безпека України [Текст] / В. І. Мунтіян. — К. : КВІЦ, 1999. — 462 с.
2. Пастернак-Гаранущенко, Г. А. Економічна безпека держави [Текст] / Г. А. Пастернак-Гаранущенко. — К. : «Кондор», 2002. — 302 с.
3. Економічна безпека держави: сутність та напрями формування [Текст] / Л. С. Шев-

- ченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. ; за ред. Л. С. Шевченко. — Х. : Право, 2009. — 312 с.
4. В Україні діють 30–50 рейдерських груп. [Електронний ресурс] — Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/news/news-184897.html>
  5. Гринберг, Р. С. Экономическая социодинамика [Текст] / Р. С. Гринберг, А. Я. Рубинштейн. — М. : ИСЭПРЕСС, 2000. — 252 с.
  6. Про приватизацію державного майна [Текст] : Закон України // Відом. Верхов. Ради України. — 1992. — № 24. — Ст. 2.
  7. Шахрайська приватизація. [Електронний ресурс] — Режим доступу: www.comitet.com.ua
  8. Экономическая и национальная безопасность [Текст] — М. : Экзамен. — 2004. — 768 с.
  9. Паспорт спеціальності 21.04.01 — економічна безпека держави (економічні науки) [Електронний ресурс] — Режим доступу: [//http://www.niisp.gov.ua/panorama/21.4.1.pdf](http://www.niisp.gov.ua/panorama/21.4.1.pdf)
  10. Маломуж, М. Г. Розвідка — важливий елемент системи національної безпеки України [Електронний ресурс] / М. Г. Маломуж. — Режим доступу: [// www/malomuz.pdf](http://www.malomuz.pdf)
  11. Симоненко, П. В. Україні олігархи «вичавлюють» надприбуток за рахунок робітників / П. В. Симоненко // *JeуNews* 04.01.2010.
  12. Держінвестиції: Держава повинна створити ефективні механізми протистояння рейдерству. [Електронний ресурс] — Режим доступу: [// http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article](http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article)
  13. Держфінмоніторинг України підбив підсумки своєї діяльності за минулий рік. *UA Banker.net*. [Електронний ресурс] — Режим доступу: [// http://www.uabanker.net/](http://www.uabanker.net/)

БЕЗОПАСНОСТЬ ГОСУДАРСТВА В СИСТЕМЕ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

Духов В. Е.

Проанализированы место и роль государства в организации собственной экономической безопасности и безопасности страны в целом. Рассмотрены особенности объекта и предмета экономической защиты государства, а также состояние экономической безопасности на современном этапе развития Украины.

Ключевые слова: *экономическая безопасность, объект экономической безопасности, предмет экономической безопасности, система экономической безопасности, институциональная структура экономической безопасности страны.*

SAFETY OF THE STATE IN SYSTEM OF ECONOMIC SAFETY OF THE COUNTRY

Duhov V. E.

In article the place and a state role in the organization of own economic safety and safety of the country as a whole is analyzed. In this connection features of object and a subject of economic protection of the state, and also a condition of economic safety at the present stage of development of Ukraine are considered.

Key words: *economic safety, object of economic safety, subject of economic safety, system of economic safety, institutional structure of economic safety of the country.*

УДК 332.122:338.2

МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

Носова О. В., доктор економічних наук, професор;

Маковоз О. С., кандидат економічних наук, старший викладач

Харківський національний університет внутрішніх справ

Запропоновано авторський підхід до характеристики моделей економічної безпеки регіону на основі узагальнення існуючих теорій економічної безпеки держави та регіону.

Ключові слова: *регіональна економічна безпека, державна регіональна політика, соціально-економічна система регіону, соціальні, економіко-фінансові, екологічні моделі економічної безпеки регіону.*

Постановка проблеми. Потреба в захисті від небажаних зовнішніх впливів і всебічних внутрішніх змін, інакше кажучи, потреба в безпеці — це базова, основна потреба як окремої людини, так і різних об'єднань людей, включаючи суспільство і держави. Розвиток народного господарства під впливом ринкових механізмів виділив самостійну функцію держави, що включає захист економічної безпеки. Зазначена необхідність викликана тим, що ринкові механізми не здатні автоматично виконувати цю функцію. Вагомого значення економічна безпека набуває в нинішній Україні, яка прагне посісти гідне місце у світовому геополітичному і економічному просторі. Сучасний стан модернізації світової економіки в умовах формування універсальних способів і правил дії постійно ставить перед суспільством нові і все більш складні виклики. Для зниження чи послаблення